

4. Розкрийте сутність основних принципів зіставних досліджень.
5. На яких рівнях здійснюються зіставні дослідження мов?
6. Які аспекти можуть бути предметом зіставних досліджень?
7. З яких етапів складається зіставний аналіз? Розкрийте зміст кожного етапу.
8. Які методи, крім зіставного, використовуються в контрастивній лінгвістиці? Які особливості їх застосування?

Література

- Korunets I. V. Contrastive Typology of the English and Ukrainian Languages. — Вінниця, 2003. — С. 19—25.
- Аракин В. Д. Сравнительная типология английского и русского языков. — Л., 1979. — С. 32—35, 61—67.
- Гак В. Г. Сравнительная типология французского и русского языков. — М., 1989. — С. 19—24, 26—30.
- Жлуктенко Ю. О. Контрастивний аналіз як прийом мовного дослідження // Нариси з контрастивної лінгвістики. — К., 1979. — С. 5—11.
- Виноградов В. А. Методы типологии // Общее языкознание: Методы лингвистических исследований / Отв. ред. Б. А. Серебренников. — М., 1973. — С. 224—253.
- Гак В. Г. Сравнительная типология французского и русского языков. — М., 1989. — С. 19—24, 26—30.
- Джеймс К. Контрастивний аналіз // Новое в зарубежной лингвистике. — М., 1989. — Вып. XXV. Контрастивная лингвистика. — С. 205—306.
- Кёрквуд Г. У. Перевод как основа контрастивного лингвистического анализа // Новое в зарубежной лингвистике. — М., 1989. — Вып. XXV. Контрастивная лингвистика. — С. 341—349.
- Кодухов В. И. Сопоставительный метод при изучении и преподавании славянских языков // Славянская филология. — Л., 1975. — Вып. 3. — С. 36—44.
- Методы сопоставительного изучения языков. — М., 1988.
- Реформатский А. А. О сопоставительном методе // Русск. язык в нац. школе. — 1962. — № 5. — С. 23—33.
- Смирницкий А. И. Об особенностях изучения направления движения в отдельных языках (К методике сопоставительного изучения языков) // Иностранные языки в школе. — 1953. — № 2. — С. 3—12.
- Сятковский С. Основные принципы сопоставительного анализа языков // Русск. язык за рубежом. — 1976. — № 4. — С. 69—73.
- Чикобава А. С. Сопоставительное изучение языков как метод исследования и как метод обучения // Русск. язык в нац. школе. — 1957. — № 6. — С. 1—4.
- Ярцева В. Н. О сопоставительном методе изучения языков // Филол. науки. — 1960. — № 1. — С. 3—14.

2.

Зіставна фонетика і фонологія

2.1. Особливості фонетико-фонологічних систем різних мов

Предмет і завдання зіставної фонетики і фонології

Оскільки звуки мов можна зіставляти в акустико-артикуляційному і функціональному аспектах, то розрізняють зіставну фонетику і зіставну фонологію.

Зіставна фонетика (грец. *phōnēticos* — звуковий) — розділ зіставного мовознавства, що вивчає звукову систему мови шляхом її порівняння зі звуковою системою іншої мови з метою виявлення її специфіки.

Вона досліджує фізіологічні (артикуляційні) особливості звуків, а також специфічність просодичних (наголос, тон, інтонація) засобів зіставлення мов. Наприклад: вимова англійських звуків [d] і [t] є іншою (альвеолярною), ніж українських [д] і [т], яка є дентальною, наголос французької мови відрізняється від наголосу української мови силою і висотою.

Методика контрастивного аналізу звукових систем полягає в тому, що спершу описують звуки в парі мов, а

відтак встановлюють співвідношення між певними звуками цих мов із метою їх подальшого порівняння. Наприклад, якщо за основу порівняння взяти артикуляцію, то можна ідентифікувати звуки досліджуваних мов як лабіо-дентальні фрикативні чи напівзакриті неогублені голосні тощо. Можливість такого підходу забезпечується тим, що мови світу мають тенденцію використовувати звуки, які вимовляються за допомогою обмеженого числа комбінацій артикуляторних ознак (голосовий апарат у всіх людей світу фізіологічно однаковий). Отже, контрастивний аналіз у фонетиці — це порівняння звуків зіставлюваних мов, які мають спільну артикуляційну базу.

Другий напрям контрастивного аналізу пов'язаний з акустичними властивостями звуків: порівнюють фізично подібні в зіставлюваних мовах звуки і розкривають відмінності, які супроводжують цю подібність. Так, початкове [p] в англійській мові аспіроване (придихове), а у французькій мові цього нема (пор.: англ. *pal* «приятель» і франц. *pâle* «блідий»). У німецькій мові початкові сонанти не такі довгі, як кінцеві, а у французькій мові такого співвідношення взагалі не спостерігається. Взаємозалежність тривалості голосних і приголосних у подібних сполученнях арабської, японської та англійської мов зумовлюється суттєво різними правилами. Такі особливості важливо знати для засвоєння правильної орфоепії виучуваної іноземної мови.

Зіставна фонологія (грец. *rhōnē* — звук і *logos* — слово, вчення) — розділ зіставного мовознавства, який вивчає особливості фонологічних систем зіставлюваних мов.

Предметом її вивчення є не конкретні звуки мови, а фонемі — одиниці звукової будови мови, які служать для розпізнання і розрізнення значеннєвих одиниць — морфем, а через них і слів. Так, в англійській мові є два латеральні звуки — «світлий» [l] і «темний» [ɫ]. Перший виступає перед голосними, а другий в усіх інших випадках (перед приголосними, в кінці слів). В українській мові також є два латеральні звуки — веляризований (твердий) і палаталізований (м'який). В англійській мові ці звуки є варіантами однієї фонемі (аллофонами), оскільки вони не розрізняють значень слів. Коли іноземець замість [l] вимовить [ɫ], то це не вплине на значення слова (англієць це сприйме як акцент іноземця). Як-

що ж в українському слові іноземець вживе замість твердого [л] м'який [л'], то це в багатьох випадках призведе до непорозумінь: *Це льох* замість *Це лох*; *У мене є ляк* замість *У мене є лак* тощо. Отже, веляризований латеральний і палаталізований латеральний звуки в українській і англійській мовах мають різний статус. Це означає, що близькі звуки в різних мовах можуть мати різні функції: в одній бути окремими (різними) фонемами, а в іншій — варіантами однієї фонемі. Відмінність між звуком і фонемою полягає у таких протиставленнях: 1) звук — індивідуальне явище, фонема — соціальне явище; 2) звук — мовленнєва одиниця, фонема — мовна; 3) звук — конкретна одиниця (фізична), фонема — абстрактна (існує в уяві); 4) звук — величина залежна, фонема — величина стала (пор. *боротися* [бор'отис'а] і *боротьба* [бород'ба], де різні звуки [т] і [д'], але одна фонема <т>). У ролі однієї фонемі можуть виступати різні звуки (пор. ще: рос. *воды* [в'оды], *вода* [в'адá], *водяной* [в'д'э'ноі], де фонему <о> представляють звуки [o], [ʌ] і [ɤ]) і два звуки разом (англ. *time* [taim] «час», *note* [nout] «помітка», *beer* [biə] «пиво», де фонемами виступають звукосполучення <aɪ>, <ou>, <iə>). Крім сегментних фонем, тобто таких, які можна виділити шляхом сегментування мовленнєвого потоку, існують також суперсегментні фонемі наголосу й тону. Отже, зіставна фонологія вивчає звуки і просодичні одиниці у функціональному аспекті. На перший план виступає завдання виявлення тих ознак, на основі яких у певних мовах розрізняються і отожднюються фонемі.

Засновником зіставної фонології є Празька школа. М. С. Трубецької опрацював типологію фонологічних систем великої кількості мов [Трубецької 1960]. Значний внесок у зіставну фонологію зробили польський мовознавець Т. Мілевський (опрацював фонологічну типологію мов американських індіанців) [Milewski 1953; Milewski 1967], американські мовознавці Ч. Вьоглін (опрацював методи зіставного аналізу фонологічних систем на матеріалі двох груп мов північноамериканських індіанців) [Voegelin 1962] і Ч. Хоккет [Hockett 1955]. Зіставну фонологію розвивали також Р. Якобсон, П. Мензерат, В. Скалічка, А. Мартіне, Г. П. Мельников, М. І. Лекомцева, О. С. Широков та ін.

Аспекти зіставлення фонологічних систем

Зіставне дослідження фонологічних систем здійснюють за такими аспектами: кількість і якість інвентарю фонем: кількість, характер та сила опозицій і кореляцій фонем; позиційні зміни та випадки нейтралізації фонем; комбінаторика й оточення фонем; функції фонем у словах.

За Г. П. Торсуєвим, найважливішим у зіставних дослідженнях є встановлення диференційних ознак фонем, кількісного співвідношення голосних і приголосних, частотності фонем та їхнього функціонального навантаження [Торсуєв 1966: 266]. К. Джеймс запропонував п'ять послідовних етапів контрастивного аналізу фонологічних систем: 1) виявлення інвентарю фонем у зіставлюваних мовах; 2) встановлення відповідників між фонемами двох мов; 3) перелік варіантів фонем (алофонів) для кожної з мов; 4) встановлення дистрибутивних обмежень для фонем і алофонів у кожній з мов; 5) встановлення частоти кожного фонемного протиставлення в зіставлюваних мовах [Джеймс 1989: 281].

Кількісні показники фонемного складу мов значно різняться. Так, зокрема, в тайт'янській мові лише 14 фонем, а в убихській мові аж 81. Звичайно в мовах від 20 до 40 фонем (в українській 38, в російській 39, в англійській 44, в німецькій 33, у французькій 35, в італійській 29, в іспанській 24, в грузинській 33). Ще більша розбіжність стосується кількості голосних і приголосних. Так, в українській мові 6 голосних, в російській 5, в англійській 20, в німецькій 15, у французькій 17, в італійській 7, в іспанській 5, у шведській і в норвезькій 10, абазинській і оранта — 1. У полінезійській самоанській мові є тільки 9 приголосних, в багатьох інших мовах кількість приголосних досягає 60 і більше (наприклад, в абхазькій мові). Різним є і співвідношення голосних і приголосних (пор.: в італійській — 7 і 22, в іспанській — 5 і 19, у французькій — 17 і 18, у тайській — 9 і 12, у словенській — 18 і 21, в сербській — 18 і 24). Отже, в одних мовах переважає підсистема голосних (в датській, англійській), в інших — підсистема приголосних (в українській, російській, вірменській, узбецькій). Мови з переважанням голосних називають вокалічними, а з переважанням приголосних — консонантичними.

У мовленні (реалізації) таких великих кількісних розбіжностей між голосними і приголосними немає, бо мінімальною одиницею мовленнєвого потоку є склад, а в кожному складі, як правило, є голосний. Тому співвідношення голосних і приголосних у мовленні вирівнюється, правда, з деякою перевагою приголосних. Наприклад, в іспанській мові воно становить відповідно 45% і 55%, у французькій — 44% і 56%, в англійській — 38% і 62%, у німецькій — 36% і 64%.

Ще більше фонологічні системи мов різняться якісним складом. У слов'янських мовах є м'які приголосні, а в інших мовах їх немає. В англійській, німецькій, латинській, санскриті, арабській та інших мовах є довгі й короткі голосні, а в слов'янських мовах, за незначним винятком, такого розрізнення немає. У деяких мовах наявні інтердентальні (міжзубні) приголосні (англ. [ð], [θ], датське [ð], іспанське [θ] тощо), носові голосні (французька, польська та ін. мови). Якщо, наприклад, порівняти фонологічні системи англійської і російської мов, то з'ясується, що в російській мові немає голосних переднього ряду <æ>, <i>, середнього ряду <ə>, дифтонгів <ei>, <ou>, <ai>, <au>, <ɔi>, <iə>, <εə>, <uə>, білабіального сонанта <w>, інтердентальних <ð> і <θ> (*this* [ðis] «цей», *south* [sauθ] «південь»), африката <ɟ> (*June* [dʒu:n] «червень»), задньоязикової носової <ŋ> (*sing* [sɪŋ] «співати»), фарингальної фрикативної глухої <h> (*he* [hi:] «він»), а в англійській мові немає м'яких приголосних <н'>, <б'>, <т'>, <д'>, <м'>, <н'>, <ф'>, <в'>, <с'>, <з'>, африката <ц>, фрикативної глухої <х>.

Однак найголовнішим у зіставному аспекті є встановлення опозицій і кореляцій фонем. Фонологічна опозиція — це протиставлення двох чи більше фонем з метою виявлення наявності чи відсутності якоїсь лінгвістично суттєвої (що виконує семіологічну функцію) ознаки. Так, голосні фонем вступать в опозиції за рядом, піднесенням, довготою, лабіалізацією, назалізацією, відкритістю/закритістю. Фонологічні опозиції є специфічними для кожної мови. Якщо опозиція за рядом і піднесенням притаманна всім мовам (відмінність тут стосується кількості таких опозицій, що залежить від кількості голосних і їх місця в системі вокалізму), то всі інші опозиції наявні не в усіх мовах. Опозиція за довготою, наприклад, характерна для англійської, німецької, французької, шведської, норвезької, датської,

чеської та ін. мов, однак відсутня в українській, російській, польській, болгарській, іспанській та інших мовах. У французькій мові голосні протиставлені за відкритістю/закритістю (<e> — <ɛ>, <o> — <ɔ>), у польській і французькій мовах — за назалізацією, у німецькій — за лабіалізацією.

Абсолютною універсальністю характеризується протиставлення приголосних за участю голосу і шуму (дзвінкістю/глухістю): — <p>, <d> — <t>, <g> — <k>, <ʒ> — <ʃ>, <z> — <s> тощо, а також за місцем і способом творення. Однак у різних мовах його «питома вага» не однакова (по-різному варіюється). Наприклад, і у французькій, і у провансальській мовах приголосні протиставляються за дзвінкістю/глухістю, але у французькій мові це протиставлення є супутнім протиставленню за напруженістю, а в провансальській очевидним є лише протиставлення за дзвінкістю/глухістю [Гурычева, Катагощина 1964: 73]. У шведській і норвезькій мовах основна відмінність між зімкненими приголосними проходить за опозицією «дзвінкий — глухий». У близькоспорідних із ними датській, ісландській і фарерській мовах шумні зімкнені утворюють пари, члени яких різняться наявністю або відсутністю придиху, тобто фонема <p> відрізняється від фонем не наявністю голосу в останньому приголосному, а його відсутністю, так само як в <p>, при цьому <p> має сильний придих і звучить приблизно як [p^h].

Специфічною для слов'янських мов є опозиція за дієзністю (твердістю — м'якістю): укр. *стан* [стан] — *стань* [стан'], *п'ят* [п'ят] — *п'ять* [п'ят'], *в'яз* [в'яз] — *в'язь* [в'яз'], *біла* [б'іла] — *біля* [б'іл'а], *гору* [гору] — *горю* [гор'у], *рад* [рад] — *ряд* [р'ад], *рис* [рис] — *риць* [рис']; рос. *пыл* [пыл] — *пил* [п'ил], *вал* [вал] — *вял* [в'ал], *тук* [тук] — *тюк* [т'ук], *брат* [брат] — *брать* [брат']. В інших мовах такого протиставлення нема. У французькій мові перед [i] й [y] відбувається позиційне пом'якшення (акомодация), як, наприклад, у словах *tu*, *ti*, але це не впливає на значення слів. Тут фонологічна природа голосної фонем визначає фонетичну природу попереднього приголосного звука (зубні й губні палаталізуються перед [i] та [y]).

На основі фонологічних опозицій визначаються диференційні ознаки фонем, які в різних мовах не збігаються. Так, якщо зіставити звуки [ɣ] і [ɣ̃] в українській,

російській і німецькій мовах, то виявиться, що ознаки проривності (зімкненість) і фрикативності, якими різняться ці звуки, є диференційними для української та німецької мов (укр. *грати* «виконувати що-небудь на музичному інструменті» і *Грати* «переплетення металевих прутів, що використовуються для загорожі», нім. *Hans* «власне ім'я Ганс» і *Gans* «гусак, гуска») і не використовуються (є не диференційними, а інтегральними) в російській мові ([г'єлв'а] — [γ'єлв'а], [гол] — [γол]). У японській мові недиференційними є ознаки вібрантності і плавності звуків [p] і [l] (пор. укр. *рама* і *лама*, *рак* і *лак*). Специфічною для арабської мови є бінарна опозиція простих і емпатичних зімкнених фонем <c> — <ç>, <z> — <ẓ>, <t> — <ṭ>, <d> — <Ḍ>. У багатьох мовах суттєву роль відіграють опозиції за довготою голосних чи приголосних: англ. *cart* [ka:t] «віз» — *cut* [kʌt] «різати», *port* [pɔ:t] «порт» — *pot* [pɒt] «горщик», *seat* [si:t] «сидіння, місце» — *sit* [sɪt] «сідати»; нім. *ihm* [i:m] «йому» — *im* [ɪm] «в», *Beet* [be:t] «клумба» — *Bett* [bet] «ліжко»; лат. *uēnit* «іде» — *uēnit* «прийшов»; чеськ. *pás* «пояс» — *pas* «паспорт»; фін. *tuli* «вогонь» — *tuuli* «вітер», *muta* «грязь» — *mutta* «але».

В українській, російській, німецькій, французькій, іспанській, шведській та багатьох інших мовах протиставляється <p> за ознакою дзвінкості/глухості, а в датській, ісландській і фарерській мовах протиставлення відбувається за ознакою придиховості/непридиховості, що цілком змінює внутрішні зв'язки між компонентами структури.

Як довели Р. Якобсон, Г. Фант і М. Халле, для опису фонем усіх мов світу достатньо 12 пар бінарних диференційних ознак. Так, для опису 44 фонем англійської мови, 39 фонем російської, 36 фонем французької використовується десять ознак; для опису 38 фонем української мови достатньо дев'ять ознак (вокальність, консонантність, дифузність, низькість, бемольність, дієзність, перервність, різкість, дзвінкість).

Зіставний аналіз не обмежується встановленням якісних особливостей опозицій, а передбачає й кількісну їх характеристику — визначення «сили фонологічної опозиції», під якою розуміють число корелятивних пар, що належать до цієї опозиції. Силу фонологічної опозиції знаходять за формулою $F = n^D/N$, де F — сила фонологічної опозиції, n — кількість пар, які склада-

ють певну опозицію, D — кількість позицій розрізнення (сильних позицій), N — кількість позицій нейтралізації (слабких позицій). Сила фонологічної опозиції прямо пропорційна кількості пар, що протиставляються в певній кількості сильних позицій і обернено пропорційна кількості слабких позицій [Журавлев 1971: 115].

Зі слабкими позиціями пов'язане явище нейтралізації і варіативності фонем. Слабкі позиції, а відповідно й позиційно зумовлені звуки (варіанти, алофони) й варіації фонем у різних мовах не збігаються. Так, позиція кінця слова для приголосних російської, польської й німецької мов є слабкою (рос. *лук* [лук], *гриб* [гр'ип], польськ. *grad* [grat] «град», нім. *Rad* [rat] «колесо», *Bund* [bunt] «союз»). В українській і англійській мовах кінець слова є сильною позицією (*важ* [важ], *ваш* [ваш], *гриб* [гриб], *грип* [грип], англ. *bag* [bæg] «сумка, портфель», *back* [bæk] «спина», *wide* [waɪd] «широкий», *white* [waɪt] «білий», *hard* [hɑ:d] «твердий, сильний, важкий», *heart* [hɑ:t] «серце»). Наведені приклади показують, що в кінці слова в російській мові фонема <г> і <б> реалізуються в їх алофонах [к] і [п], у польській і німецькій мовах фонема <d> — в алофоні [t]. Якщо німецька фонема <l> не має алофонів (пор.: *links* [lɪŋks] «ліворуч», *voll* [fɔl] «повний»), то в англійській мові є два алофони фонемі <l> — [l] і [ɫ] (пор.: *links* [lɪŋks] «ланки» і *full* [fuɫ] «повний, цілий»). У португальській мові фонема <d> має два алофони — [d] і [ð]: [d] виступає на початку слова (*dália* [dalia] «жоржина»), після приголосного (*Alda* [alda] «Альда (ім'я)» і перед приголосним (*Adriano* [adrianu] «Андріан (ім'я)»). В інтервокальній позиції <d> реалізується в алофоні [ð], фізично подібному до англ. [ð], однак англ. [ð] має статус окремої фонемі, а португальський [ð] — алофона.

Для зіставної характеристики фонологічних систем має значення і їх дистрибуція. Бувають ситуації, коли в двох мовах є відповідні одна одній фонемі з подібними алофонами, але умови вживання цих алофонів не однакові. Наприклад, в англійській та іспанській мовах є звуки [n] і [ɲ]. Звук [n] трапляється перед голосними і дентальними або альвеолярними приголосними, а також у кінці слова в обох мовах. Другий ([ɲ]) в англійській мові є алофоном <n> перед велярними (*sink* [sɪŋk] «тонути», *longest* [lɒŋgɪst] «найдовший»). В англійській мові нема слів, які б починалися на [ɲ] або закінчували-

ся на [h]. В іспанській мові [ɲ] з'являється перед [h] і [w]: *estrajero* [estraj'hero] «іноземець», *un huevo* [uŋ'weβo] «яйце». Фонема <z> у французькій мові займає позиції на початку, в середині і в кінці слова: *jaune* [ʒɔŋ] «жовтий», *léger* [leʒe] «легкий», *gorge* [gɔʀʒ] «горло». В англійській мові <z> трапляється тільки в середині і в кінці слова: *measure* [meʒə] «міра», *rouge* [ru:ʒ] «помада». Датська фонема <ð> ніколи не трапляється на початку слова. Звичайне її місце в середині слова в інтервокальному положенні, рідше спостерігається вона в кінці слова (пор.: *hvede* [ve:ðə] «пшениця», *gade* [gæðə] «вулиця», *revet* [re:vəð] «дісприкетник минулого часу від риве «рвати»). Фонема <ʃ> у шведській, норвезькій, датській і фарерській мовах не трапляється в середині або в кінці слова (пор.: швед. *stjärna* [ʃ:na] «зірка», *stjör* [ʃø:] «море», *sky* [sy:] «хмара»; дат. *journal* [ʃur'na'l] «журнал»; фарер. *stjerna* [ʃædna] «зірка»).

У російській мові слово може починатися і закінчуватися будь-якою голосною і приголосною фонемі, але не будь-яким алофоном, тобто тут немає заборон щодо вживання фонем, але є правила їх реалізації. Так, усі дзвінки приголосні фонемі в кінці слова оглушуються, тобто представлені своїми глухими варіантами (алофонами). Однак у деяких мовах, переважно аналітичних, існують заборонні правила на вживання фонем, а не їхніх алофонів. Так, у французькій мові в кінцевому відкритому складі можуть бути тільки короткі голосні фонемі, а в кінцевому закритому — тільки довгі голосні фонемі. У тюркських мовах деякі приголосні не можуть починати слово, а голосні фонемі <i>, <e>, <ɪ>, <a>, <ü>, <ö>, <u>, <o> можуть бути тільки в корені; в афіксах можливі лише голосні гіперфонемі <i>, <e>, <ɪ>, <ü>, <u>, <a>, <o>, <ö>.

Іншим типом дистрибуції є сполучуваність фонем — *фонотактика*. Кожна мова характеризується своєрідною сполучуваністю фонем. Наприклад, у польській мові фоносполучення <ʃtʃ> можливе в усіх трьох позиціях слова (*Szczecin* «Щецін», *jeszcze* «ще», *barszcz* «борщ»). В англійській мові така послідовність неможлива. В іспанській мові неможливі такі звичайні для англійської мови консонантні послідовності, як [str], [skr], [spr] (*stray* «який заблудився», *scream* «крик», *spray* «бризки») і такі прикінцеві сполучення, як [nd], [ld] (*world*, *sound*).

У зіставних дослідженнях фонологічних систем необхідно враховувати функції, які виконують фонемі в структурі слова. Так, у семітських мовах основне лексичне значення виражають приголосні, а голосні виконують граматичну функцію. Пор.: араб. *kataba* «(він) писав», *kutiba* «написаний», *aktaba* «заставив написати», *kātib* «писець», *kitāb* «письмо, книжка». У тюркських мовах, навпаки, голосні не виражають граматичного значення, а служать для розрізнення лексичного значення. Пор.: тур. *göl* «озеро», *gül* «квітка», *gel* «приходь».

Голосні фонемі

У контрастивних дослідженнях голосні фонемі можна характеризувати за шістьма параметрами:

- 1) за якісним складом, тобто за наявністю певних голосних. Наприклад: фонема <ü> є у французькій, німецькій, фінській мовах, але її немає в англійській, іспанській, слов'янських, ескімоській та інших мовах. Носові голосні є у французькій, польській, португальській, гуарані, але нема їх в українській, російській, білоруській, чеській, словацькій, болгарській, сербській, німецькій, англійській, баскській тощо;
- 2) за кількісним складом. У кхмерській мові є 30 голосних, у французькій — 15 (за іншими даними — 16), в датській — 10, в іспанській — 5, в кечуа — 3;
- 3) за розподілом за артикуляцією. Італійська мова має дві голосні високого піднесення (<i> й <u>), французька — три (<i>, <u>, <ü>), турецька — чотири (<i>, <u>, <i̇>, <ü̇>). Кількість ступенів відкритості голосних також може бути різною: в ескімоській мові їх два, в іспанській — три, в італійській — чотири;
- 4) за частотою використання в лексичних одиницях. Якщо розглянути голосні за спадом частот, то можна встановити таку послідовність: у французькій мові — <a>, <ε>, <i>, <i̇>, <ə>, <ü>, <u> ..., в англійській — <i>, <e>, <ɔ>, <ə> ..., в німецькій — <a>, <i>, <u>, <ε>, <ɔ>...;
- 5) за особливостями функціонування. У тюркських і фіно-угорських мовах діє явище сингармонізму — однакове вокалічне оформлення слова. Пор.: фін. *talo* «дім» — *tallossa* «в домі», *kulä* «село» — *kulässä* «в селі», тур. *ayak* «нога», *ayaklar* «ноги», *el* «рука» — *eller* «руки»;

6) за діахронією (ступінь зміни фонем ряду мов стосовно спільної мови-джерела). Наприклад, для наголошених голосних у романських мовах можна встановити такі коефіцієнти зміни щодо латинської мови: французька — 44%, португальська — 31%, провансальська — 25%, румунська — 13%, іспанська — 20%, італійська — 12%, сардська — 8% [Потьє 1989: 187—188].

Якщо порівняти систему голосних фонем української й англійської мов, то можна виявити ізоморфні та аломорфні риси. Ізоморфною є частина монофтонгів; аломорфною є кількісна репрезентація і якісна характеристика вокалізму.

В англійській мові є 11 голосних фонем-монофтонгів: <i>, <i̇>, <e>, <æ>, <ɔ>, <ɔ̇>, <ʌ>, <ȧ>, <u>, <u̇>, <ə̇>. В окремих працях <i̇> й <u̇> називають *дифтонгоїдами*. Дехто як окрему фонему розглядає <ə̇>, однак із такою думкою погодитися важко, бо цей звук завжди виступає в ненаголошеній позиції і в нього можуть переходити всі монофтонги:

	Під наголосом	У ненаголошеній позиції
<i̇>	<i>the</i> [ði:]	<i>the</i> [ðə]
<e>	<i>sense</i> [sens] «почуття»	<i>nonsense</i> [ˈnɒnsəns] «нісенітниця»
<æ>	<i>abstract</i> [ˈæbstrækt] «абстрактність»	<i>abstract</i> [əbstrækt] «абстрактний»
<ȧ>	<i>yard</i> [jɑ:d] «двір»	<i>vineyard</i> [ˈvɪnjəd] «виноградник»
<ə̇>	<i>her</i> [hə:] «її»	<i>her</i> [hə] «її»
<ʌ>	<i>such</i> [sʌtʃ] «такий»	<i>such</i> [sətʃ] «такий»
<u̇>	<i>do</i> [du:] «робити»	<i>do</i> [də] «робити»
<ɔ̇>	<i>ford</i> [fɔ:d] «брід»	<i>Oxford</i> [ˈɒksfəd] «Оксфорд»

Отже, [ə] є варіантом усіх голосних фонем-монофтонгів і деяких дифтонгів та трифтонгів (*shire* [ʃaɪə] «графство», *Yorkshire* [jɔ:ksʃə] «Йоркшир»), а не окремою фонемою. Він не трапляється в сильній позиції, тому не служить для розрізнення значеннєвих одиниць мови — морфем та слів.

Крім монофтонгів, до системи голосних англійської мови належить 8 дифтонгів, які можна поділити на три групи: з нескладовим [ɪ] — <ei>, <aɪ>, <oɪ>, з нескладовим [u] — <ɔu>, <au> та з нескладовим [ə] — <iə>, <eə>, <uə>. Фонологічний статус англійських трифтонгів залишається невизначеним, оскільки наявні трифтонги з морфемним членуванням: *liar* [laɪə] «брехун», *lover* [lʌvə] «нижчий». Фактично в цих прикладах є не трифтонги, а сполучення трьох фонем.

В українській мові 6 голосних фонем: <i>, <e>, <i>, <a>, <o>, <y>. Немає взагалі голосних середнього ряду <ɜ:>, <ʌ> і фонеми переднього ряду <æ>, а також довгих фонем <i:>, <u:>, <a:>, <ɜ:>. Немає в українській мові й дифтонгів. Звукосполучення [ai] у словах типу *рай, край, дай*, яке дехто називає дифтонгом, насправді дифтонгом не є, оскільки в інших формах цих слів другий (нескладовий) звук входить до іншого складу: [ra]jju, [kra]jju, [da]jju.

Німецький вокалізм відрізняється від українського передусім кількісним складом. Якщо в українській мові 6 голосних фонем, то в німецькій — 18 (за іншими даними — 19): <a:>, <a>, <ɜ>, <o:>, <u:>, <u>, <i:>, <i>, <y:>, <y>, <e:>, <ɛ:>, <ɛ>, <ø:>, <æ>, <ae>, <ao>, <oo>. Якісною відмінністю між українським і німецьким вокалізмом є наявність довгих і коротких фонем, а також лабіалізованих фонем переднього ряду <y:>, <y>, <y>, <æ>.

Навіть близькоспоріднені мови можуть суттєво відрізнятися за кількісним і якісним складом голосних фонем. Так, тільки шведська мова з усіх скандинавських має специфічну голосну фонему <ɧ:>, а шведська і норвезька — фонему <ɧ>. Великі відмінності виявляють скандинавські мови щодо дифтонгів. Крайні позиції займають шведська мова, у фонологічній системі якої дифтонгів немає, і датська мова, що має аж 11 дифтонгів: <ai>, <ɔi>, <ui>, <iu>, <eu>, <ɛu>, <yu>, <øu>, <öu>, <ɜu>, <au>. Норвезька мова має 4 дифтонги (<ai>, <ɜi>, <øu>, <ɛi>), ісландська — 5 (<ai>, <ɜu>, <au>, <ɛi>, <öu>), фарерська — 6 (<ui>, <ɜu>, <ɛi>, <ɛa>, <ɧu>, <ɜa>).

Різна кількість голосних фонем у мовах зумовлює неоднакову систему їх опозицій у кожній із мов. Якщо взяти до уваги, що в англійській мові 19 голосних, а в українській 6, то зрозуміло, що кількість опозицій голосних фонем в англійській мові буде значно більшою. Так, в англійській мові є такі опозиції, яких немає в українській мові: <i> — <u:> (*fill* [fɪl] «наповнювати» — *fool* [fu:l] «дурень»); <e> — <ɜ:> (*bed* [bed] «ліжка» — *bird* [bɜ:d] «птаха»); <æ> — <ɑ:> (*at* [æt] «біля, коло» — *art* [ɑ:t] «мистецтво»); <ɑ:> — <ɜ> (*arks* [ɑ:ks] «арки» — *ox* [ɔks] «бик»); <ʌ> — <ɜ:> (*tuck* [tʌk] «складка» — *talk* [tɔ:k] «розмова»); <i:> — <i> (*eat* [i:t] «їсти» — *it* [ɪt] «воно»); <u:> — <u> (*pool* [pu:l] «калюжа» — *pull* [pul]

«тягти»); <ɜ:> — <ɜ> (*port* [pɔ:t] «порт» — *pot* [pɔt] «горщик»); <ɑ:> — <ʌ> (*cart* [kɑ:t] «віз» — *cut* [kʌt] «пізати»); <i> — <iə> (*bid* [bɪd] «пропонувати» — *beard* [bɪəd] «борода»); <e> — <ɛə> (*dead* [ded] «мертвий» — *dared* [dɛəd] «смів»); <u> — <uə> (*to* [tu] «до» — *tour* [tuə] «подорож»); <ei> — <ai> (*bay* [beɪ] «бухта» — *buy* [baɪ] «купувати»); <ei> — <oi> (*bay* [beɪ] «бухта» — *boy* [boɪ] «хлопець»); <ei> — <au> (*bay* [beɪ] «бухта» — *bow* [baʊ] «поклін»); <ei> — <ou> (*bay* [beɪ] «бухта» — *bow* [bu] «лук»); <ei> — <iə> (*bay* [beɪ] «бухта» — *beer* [bi:ə] «пиво») та ін. Це не всі специфічні порівняно з українською мовою опозиції голосних. Отже, система опозицій голосних англійської мови значно багатша завдяки опозиції довгих і коротких монофтонгів і опозицій дифтонг — дифтонг. Лише одними дифтонгами утворюється 36 опозицій.

Приголосні фонем

Системи приголосних фонем різняться за кількісним і якісним складом, за частотністю в мовленні і за особливостями функціонування.

Кількість приголосних у мовах світу коливається від 8 (гаїтянська мова) до 78 (убихська мова). Звичайно мови мають від 15 до 25 приголосних. Так, в українській мові є 32 приголосні фонем, в російській — 34, в англійській — 24, в німецькій — 22 (дехто вважає — 23; невизначеність пов'язана із статусом [ç]), у французькій — 21, в іспанській — 20.

Щодо якісного складу приголосних теж існують значні розходження. Є мови без компактних (задньоязикових) приголосних, без плавних, без носових, без фрикативних. Якщо порівняти українську й англійську мови, то з'ясується, що системи приголосних фонем найбільшою мірою різняться тим, що в українській мові є палаталізовані фонем <д'>, <т'>, <з'>, <с'>, <ц'>, <дз'>, <л'>, <н'>, <р'>, <ж'>, а в англійській мові їх немає. Крім того, в українській мові немає фонем <ð>, <θ>, <ŋ>, <w>, <h>, <r>, а в англійській <дз>, <ц>, <x>, <р>, <г>.

Деякі вчені зіставляють фонологічні системи різних мов за критерієм симетричних відношень. Якщо прийняти за ідеал симетричні відношення в системах зім-

кнених приголосних, то виявиться, що турецька й угорська мови відповідають цьому ідеалу на 100%, іспанська — на 82%, англійська — на 75%, французька — на 67%, фінська — на 0% [Hocket 1955; Потье 1989: 200].

Важливим показником у зіставних дослідженнях є частотність фонем у мовленні, яка в різних мовах не однакова. Наприклад, показник консонантної насиченості мовлення в мовах коливається від 2 (дві голосні фонemi на одну приголосну) до 0,5 (одна голосна на дві приголосні). Якщо порівняти французьку й російську мови, то матимемо таку картину:

Фонemi	французька мова		російська мова	
	система	текст	система	текст
голосні	15	43%	5	12%
приголосні	20	57%	37	88%

Відмінності в системі згладжуються на рівні мовлення. У російській мові на 100 голосних — 130—140 приголосних, у французькій — 120—130. Якщо в системі кількість французьких голосних утричі перевищує кількість російських голосних, то в тексті перевищення незначне — приблизно 10%. Збіг приголосних на початку слова в російській мові компенсується багатством голосних у закінченнях (*столы, столами, строили, спросите* тощо).

Різні показники дають мови і щодо частотності в текстах окремих фонем. Встановлено, що фонemi <t> і <d> посідають у текстах чеської мови відповідно 5,6% і 3,7%, латинської — 8,6% і 5,1%, французької — 4,9% і 4,5%, угорської — 7,2% і 3,2%.

Кожній мові властиві особливості функціонування фонем. Так, наприклад, у мові гуарані (національна мова Парагваю, поширена також у Бразилії, Болівії й Аргентині) діє явище сингармонізму приголосних: наявність у морфемі носового приголосного викликає появу в лексемі носового приголосного, аналогічного за артикуляцією наявному неносовому: *pi* «шум» — *o-pi* «він зривається»; *to* (показник фактитивного стану) — *o-to-tbi* «він зриває» [Потье 1989: 189].

Фонemi у мовленні (фонетичні процеси)

У мовленні представники фонем (звуки) можуть зазнавати різних змін залежно від позиції в слові і від сусідніх звуків. До таких змін належать редукція голос-

них, оглушення приголосних у кінці слова, акомодация, асиміляція, дисиміляція та ін. Умови й результати таких змін у різних мовах не однакові. Так, для російської й англійської мов характерна *редукція голосних*, однак позиції, в яких голосні редукуються, різні: у російській мові найслабшою позицією є другий перед наголошеним склад і всі після наголошеного. В англійській мові максимально редукується перший перед наголошеним склад. Якщо в англійській мові всі голосні можуть піддаватися якісній редукції (змінювати свій тембр, що призводить до нейтралізації фонем), то в російській мові якісна редукція характерна для фонем <a>, <o>, <e>, а для фонем <y> та <i> тільки кількісна (фонема втрачає в силі й тривалості, але своєї якості, тобто тембру, не змінює). В українській мові редукція голосних — явище непоширене (якісна редукція стосується лише звуків [e] й [и], які в ненаголошеній позиції замінюються на звук [e^h]: *мене* [ме^hне], *кленок* [кле^hнок], *дезертир* [де^hзе^hртир], *димок* [ди^hмок], *дитя* [ди^hт'а]). У французькій мові зі зміною наголосу в граматичних формах дієслова фонема в ненаголошеній позиції може якісно редукуватися в німу голосну (варіант [ə]) або зовсім зникати. Для німецької мови характерна кількісна редукція, яка найяскравіше виявляється в довгих голосних, що реалізуються в ненаголошеній позиції. Редукція в німецькій мові ніколи не призводить до нейтралізації (тембр ненаголошених голосних такий самий, як і наголошених). Коли в більшості мов нейтралізація голосних здійснюється тільки в ненаголошеній позиції, то у французькій мові вона має місце в наголошеній позиції і залежить від характеру складу — його відкритості й закритості.

Явище *акомодации*, тобто комбінаторна зміна, яка полягає в частковому пристосуванні артикуляції суміжних приголосної й голосної, поширене в українській та інших слов'янських мовах. Після м'яких і між м'якими приголосними звуки заднього ряду стають більш передніми: укр. *сад* [сад] — *сядь* [с'ад'], *лук* [лук] — *люк* [л'ук], рос. *мол* [мол] — *мёл* [м'ол], *мат* [мат] — *мять* [м'ят']. Якщо в українській і російській мовах голосні акомодуються приголосними, то в деяких інших мовах (французькій, перській), навпаки, приголосні акомодуються голосними. Так, у французькій мові перед [i] й [y] приголосні позиційно пом'якшуються: *ti* «а?» (питаль-

на частка), *tu* «ти». В англійській мові явища акомодациї майже немає. Має місце лише більш відкрите [e] перед [l] (*gel* [dʒel] «гель») та більш висунуте вперед [u:] після [j] (*new* [nju:] «новий»).

Поширенішим за акомодацию в мовах світу є комбінаторне явище асиміляції — артикуляційне уподібнення звуків одного типу в потоці мовлення в межах слова або словосполучення. Кожній мові притаманний свій набір правил асиміляції. Так, українській мові властива асиміляція за дзвінкстю (*боротьба* [бород'ба]), російській мові — за дзвінкстю і глухістю (*просьба* [проз'ба], *лодка* [л'отк'а]). Тільки для слов'янських мов характерна асиміляція за твердістю/м'якістю (укр. *спів* [с'п'і'в]), рос. *гость* [гос'т']). В українській мові на відміну від російської майже немає асиміляції за глухістю (пор. рос. *книжка* [кн'ішк'а] і укр. *книжка* [кніжка]). В англійській мові на відміну від української та інших слов'янських, де асиміляція обов'язкова для всіх випадків збігу приголосних у слові, асиміляція за дзвінкстю/глухістю і за місцем і способом творення трапляється лише в словосполученнях або на стику слів (*has she* [hæʃʃi], *what's* [wɒts], *newspaper* [nju:sp'eɪpə]), а також в іменникових закінченнях множини й дієслівних закінченнях третьої особи Present indefinite -s, яке після дзвінких приголосних звучить як [z], а після глухих як [s]: *dogs* [dɒgz] «собаки», *reads* [ri:dz] «читає», але *cats* [kæts] «коти», *works* [wɜ:ks] «працює». У марійській мові глухий шумний приголосний після сонорного повністю одзвінчується: *ял* «нога» + *киша* «слід» → *ялгиша* «сліди ніг».

Різновидом асиміляції є *сингармонізм*. Він властивий тюркським, фіно-угорським і тунгусо-маньчжурським мовам (пор.: тур. *oda* «кімната», *odada* «в кімнаті», *odalar* «кімнати» і *ev* «дім», *evde* «в домі», *evler* «доми»; угор. *ablakhoz* «до вікна», *cipészhez* «до шевця», *küszöbhez* «до порога»). Конкретний тип сингармонізму залежить від характеру вокалічної і просодичної системи мови. В урало-алтайських мовах із їх тембровим багатством голосних представлений тембровий і лабіальний сингармонізм, у деяких нігеро-конголезьких мовах (наприклад, мові ква), які мають багатоступінчасту градацію голосних за піднесенням, — компактніший сингармонізм, за якого в слові можливі лише або широкі, або вузькі голосні.

Для багатьох мов характерна така позиційна зміна, як *оглушення* дзвінких приголосних у кінці слова. Така зміна спостерігається в російській, польській, німецькій, туркменській та багатьох інших мовах: рос. *дуб* [дуп], *друг* [друк], білор. *горад* [г'орат], *воз* [вос], польськ. *kręq* [kręk] «хребець», *grad* [grat] «град», *krew* [kref] «кров», нім. *Bund* [bunt] «союз», *Zug* [zuk] «поїзд», *Rad* [rat] «колесо». Для української й англійської мов цей процес не характерний: укр. *слід* [с'л'ід], *важ* [важ], *ваз* [ваз], англ. *bag* [bæg] «сумка», *wide* [waɪd] «широкий».

А. В. Широкова, пов'язавши фонологічні особливості з типом мов, а саме синтетизмом й аналітизмом, дійшла таких висновків:

1) в аналітичних мовах немає корелятивних ознак у приголосних фонемах (синтетичні мови мають глухість/дзвінкість, твердість/м'якість);

2) відсутність корелятивних ознак, які супроводжуються процесом нейтралізації у слабких позиціях, вказує на слабку варіативність фонем в аналітичних мовах (англійській і романських). Там, де бідна морфологія, там рідко бувають регулярні позиційні чергування фонем;

3) слабка варіативність фонем в аналітичних мовах пов'язана з неможливістю чіткого визначення меж слів (у російській мові сигналом кінця слова є оглушення);

4) відмінність синтетичних і аналітичних мов на фонологічному рівні виявляється в чергуванні звуків у різних фонетичних позиціях (початку, середини, кінця слова): більша варіативність у російській мові пов'язана з якісною і кількісною редукацією голосних і нейтралізацією приголосних, і одноманітна (скоріше стилістична) якісна редукація в англійській і романських мовах, що відображає, в свою чергу, аглютинативні тенденції морфологічної будови слова цих мов.

Запитання. Завдання

1. Що є предметом зіставної фонетики і зіставної фонології?
2. За якими аспектами здійснюється зіставне дослідження фонологічних систем? Розкрийте зміст кожного аспекту. Який аспект є найважливішим?
3. У чому полягає специфіка варіювання фонем у різних мовах?
4. Охарактеризуйте особливості дистрибуції фонем у відомих вам мовах.

5. За якими ознаками можна зіставляти голосні фонемі різних мов? Зіставте систему голосних української мови і тієї іноземної мови, яку ви вивчаєте.

6. За якими ознаками можна зіставляти систему приголосних різних мов? Зіставте систему приголосних української мови і тієї іноземної мови, яку ви вивчаєте.

7. У чому виявляються особливості функціонування фонем різних мов у мовленні? Назвіть найпоширеніші в мовах світу фонетичні процеси.

Література

Korunets I. V. Contrastive Typology of the English and Ukrainian Languages. — Вінниця, 2003. — С. 35—62.

Аракин В. Д. Сравнительная типология английского и русского языков. — Л., 1979. — С. 68—82.

Гак В. Г. Сравнительная типология французского и русского языков. — М., 1989. — С. 33—61.

Жлуктенко Ю. О. Порівняльна граматики української та англійської мов. — К., 1960. — С. 7—33.

Журавлев В. К. К понятию «силы» фонологической оппозиции // Фонетика, фонология, грамматика. — М., 1971. — С. 114—124.

Зеленецкий А. Л., Монахов П. Ф. Сравнительная типология немецкого и русского языков. — М., 1983. — С. 33—51.

Касевич В. Б. Фонология в типологическом и сопоставительном изучении языков // Методы сопоставительного изучения языков. — М., 1988. — С. 19—25.

Лекомцева М. И. Типология фонологических систем // Исследования по структурной типологии. — М., 1963.

Раевский М. В. К вопросу о типологии консонантных систем современных германских языков // Структурно-типологическое описание современных германских языков. — М., 1966. — С. 277—290.

Торсуев Г. П. Разновидности типологии языков и показатели фонетической и фонологической типологии // Структурно-типологическое описание современных германских языков. — М., 1966. — С. 261—268.

2. 2. Склад і суперсегментні засоби

Типологія складів у мовах світу

Важливим для контрастивної фонетики є дослідження структури складів у зіставлюваних мовах.

У мовах світу виявляються такі ознаки складу як фонетичної одиниці:

1) обмеженість допустимих поєднань голосних і приголосних. Наприклад, в арабській мові можливі склади з приголосного і голосного (CV) або приголосного, голосного і приголосного (CVC);

2) проста структура внутрішньоскладових консонантних сполучень, що відповідає принципу «хвилі звучності» (у дагестанській мові в кінці складу можуть бути тільки сполучення «сонорний + шумний»);

3) наявність дистрибутивних обмежень, які описуються в термінах складових позицій (наприклад, у німецькій мові дзвінки приголосні не можуть бути в кінці складу);

4) компенсаторні відношення за тривалістю між голосним і приголосним, який завершує склад (у шведській мові за коротким голосним іде довгий приголосний, а за довгим голосним — короткий приголосний);

5) залежність місця наголосу від кількісної структури складу (у латинській мові наголос падає на передостанній склад, якщо в складі є довгий голосний або якщо він закінчується на приголосний, і на третій склад від кінця в інших випадках (тобто якщо голосний у другому складі від кінця є коротким);

6) наявність складової просодії — тональної або тембрової (тембровий сингармонізм за м'якістю/твердістю у праслов'янській мові);

7) тенденція до кореляції складоподілів і граматичних одиниць; це виявилось у мовах, де збігаються морфема і склад.

Більшість мов характеризується фонетичними ознаками складовості, тобто в них звукові ланцюжки однозначно діляться на склади. Однак є мови, де поділ слів на склади викликає труднощі, пов'язані з варіативністю складоподілу (українська, російська тощо).

У більшості мов світу склад — суто фонетична (не змістова) одиниця, однак у деяких мовах (китайсько-тибетських, в'єтнамській) склад збігається з морфемою, через що експонент морфеми фонологічно не може бути коротшим від складу, морфемна межа всередині складу неможлива (китайське речення *Во кань шу* «Я читаю книжку» складається з трьох складів і трьох морфем, де *во* «я», *кань* «читаю», *шу* «книжка»; в назві китайської газети «Женьмін'жябао» є чотири склади і чотири морфemi: *жень* «людина», *мін* «народ», *жя* «день», *бао* «газета»). Отже, склад є мінімальним елементом, не-

обхідним для утворення морфеми. Це робить склад одиницею, яка рівнозначна фонемі в інших мовах. Її називають *силабемою*. Погляд на силабему як основну фонологічну одиницю китайської мови обґрунтував Є. Д. Поливанов.

В інших мовах між морфемою і складом не існує співвіднесеності. Пор.: укр. *сподобалося*, де є 5 складів (спод|до|ба|ло|ся) і 6 морфем (с|подоб|а|л|о|ся); франц. *Je partirai*, де 3 склади (ž par|ti|re) і 4 морфеми (žpar|ti|r|e).

Для визначення специфіки складу в певній мові зіставляють типи і структуру складів. Розрізняють чотири типи складів: 1) відкритий неприкритий (V): укр. *i* (сполучник), *y*, *o* (прийменники); англ. *are* [ɑ:] «є», *eye* [ai] «око»; 2) закритий прикритий (CVC): укр. *cad*, *kim*; англ. *hat* [hæt] «капелюх», *top* [tɒp] «вершина»; 3) відкритий прикритий (CV): укр. *на*, *ме*, *до*; англ. *far* [fɑ:] «далеко», *day* [deɪ] «день»; 4) закритий неприкритий (VC): укр. *ар*, *ось*, *ом*; англ. *is* [ɪz] «є», *ice* [aɪs] «лід», *arm* [ɑ:m] «рука».

В українській мові переважають відкриті та прикриті склади (*го-ло-ва*, *мо-ло-да*, *пе-ре-по-чи-ти*, *ву-ли-ця*, *ві-тчи-зна*; пор.: рос. *у-ли-ца*, *о-тчи-зна*, польськ. *Eu-ro-pa*), а у французькій — навпаки, межа складу переважно проходить після приголосного (*ac-teur* «актор», *dis-trait* «розсіяний», *ab-sent* «відсутній», *ad-ver-saire* «противник»). У полінезійських мовах склади всі відкриті (наприклад, назви островів: *Са-мо-а*, *Ра-на-ну*, *Га-ва-ї*, *Ту-а-мо-ту*).

У деяких мовах існують певні обмеження щодо звуків, які можуть відкривати і прикривати склад. Так, у німецькій мові звуки [h], [j], [v] і [z] тільки прикривають склад, а звук [ŋ] тільки закриває склад. Для української, російської, білоруської мов такі обмеження не характерні. Правда, в російській мові слова не закінчуються на дзвінкі приголосні. Якщо в українській чи російській мовах після будь-якого голосного можливий будь-який приголосний, то в німецькій мові є приголосні, які допустимі тільки після коротких голосних, або, навпаки, перед цими приголосними можливі лише короткі голосні. Крім [ŋ] до них належать [pf], [ts], [ç].

Вільною сполучуваністю приголосного-сонанта з голосним характеризується структура складів у чеській, словацькій, українській, сербській, хорватській і словенській мовах на противагу різним залежностям голос-

ного від попереднього звука у верхньолужицькій, польській, білоруській, російській, болгарській і македонській мовах. У білоруській, українській і македонській мовах кожна фонема може входити до ядерної моделі складу. В інших мовах існує відмінність у складі фонем похідного складу і складу ядерної структури.

Для визначення типу структури складу використовують такі критерії:

1) який звук (голосний чи приголосний) є складотворчим;

2) яка кількість приголосних знаходиться перед складотворчим звуком;

3) яка кількість приголосних знаходиться після складотворчого звука.

На основі першого критерію виділяють два типи мов: мови, в яких складотворчим виступає тільки голосний (українська, російська, білоруська, польська, болгарська та ін.) і мови, в яких складотворчим виступає не лише голосний, а й приголосний (сербська, хорватська, чеська, словацька, англійська (з тою, однак, різницею, що склади другого типу знаходяться тільки в ненаголошеній позиції) та інші мови). У слов'янських мовах другого типу складотворчими виступають сонанти [r], [l], [m]. Див. серб. *срп* «серп», *србин* «серб», *трпг* «торг», *први* «перший», чеськ. *vlk* «вовк», *prst* «палець», словацьк. *Srb* «серб», *mrtvy* «мертвий», *smrt* «смерть», *krv* «кров», *slza* «сльоза», *mrvit* «кришити», *hrnček* «кружка», *prvú* «перший». В англійській мові є склади, в яких наявні тільки приголосні. Вони трапляються лише в кінці слів, але на відміну від згаданих слов'янських мов складотворчим виступає не [r], а сонанти [l] і [n], зрідка [m]. Серед них виділяють такі типи: 1) CC (*pencil* [pen-sl] «олівець», *table* [teɪ-bl] «стіл», *taken* [teɪ-kn] «взятий», *surgeon* [sə:dʒn] «хірург»); 2) CCC (*servant* [sə:-vnt] «слуга») і 3) CCCC (*students* [stju:-dnts] «студенти», *functional* [fʌŋ-kʃnl] «функціональний»).

Ще більше різняться мови за критерієм кількості приголосних перед і після складотворчого складу. Так, в українській мові може бути від одного до чотирьох приголосних, тобто склади можуть мати вигляд CV, CCV, CCCV, CCCC (ми, сто, скло, Бре-стський). В англійській мові перед складотворчим може бути не більше трьох приголосних, при цьому існують обмеження у

сполучуваності звуків на відміну від української мови. Так, в англійській мові не можуть починати склад CCV приголосні [p], [ð], [dʒ], [t], [ʒ]. Другим приголосним може бути один із сонорних [r], [n], [m] або приголосні [w], [v], [f], [p], [k], [t]: *glow* [glou] «блиск», *grow* [grou] «рости», *sky* [skai] «небо», *quarter* [kwɔ:tə] «четвертина». В українській мові обмежень немає: *два, три, стояти, штани, ткач, жрець*. Навіть такі близькоспоріднені мови, як українська і російська, різняться сполучуваністю звуків. Якщо в російській мові перед складотворчим може бути звукосполучення [nr] (*нрав, нравиться, нравственный*), то українській мові це не властиво. У німецькій мові не існує звукосполучення «шумний + j», а в російській мові вони поширені (*лю* [л'ју], *взехать* [в'эxт'], *шью* [ш'ју]); не можуть починати слово склади на [tm], [km]. У російській та українській мовах звукосполучення [пк], [пц] можливі лише в середині слова (*хлопця, лапка*). Дистрибуція «приголосний + сонант + приголосний» поділяє слов'янські мови на 2 групи. До мов, структура складів у яких характеризується звукосполученням «приголосний + сонант + приголосний + голосний» належать верхньолужицька, польська, словацька, чеська, сербська, хорватська і македонська. У білоруській, російській, українській, болгарській і словенській мовах сполучення «приголосний + сонант + приголосний» недопустимі.

У складі CCCV в англійській мові ще більші обмеження. Першим приголосним може бути лише [s], а другим — глухі проривні [p], [t], [k], третім — сонанти [r] і [l]: *screw* [skru:] «гвинт», *spray* [sprei] «бризки», *straw* [strɔ:] «солома». В українській і російській мовах таких обмежень немає (укр. *справа*, рос. *взять, вставить, взвод* тощо).

Складу CCCCCV немає в англійській і німецькій мовах, але є в російській мові: [взгл] (*взглянуть*), [фскр] (*вскричат*), [фспл] (*всплеск*). Щоправда, кількість таких складів обмежена. Лише верхньолужицька мова допускає звукову послідовність «j + три приголосні» (*jstwa* «кімната»).

За третім критерієм (кількість приголосних після складотворчого) різняться, наприклад, українська й англійська мови. Якщо в українській мові не може бути більше чотирьох приголосних, то в англійській їх п'ять або шість: *minstrels* [mɪn-strɪlz] «міністрель; музикант;

поет». У скандинавських мовах у постпозиції (після складотворчого) може бути не більше двох приголосних.

Крім кількісних, існують ще якісні відмінності. В українській і російській мовах можлива низхідно-висхідна звучність кінцевого складу (укр. *боязнь, приятель, метр, фетр*, рос. *казнь, хитр* тощо), а в німецькій мові можлива лише висхідно-низхідна: в кінці складу можливі тільки сполучення [rk], [lp], [nʃ], а не [kr], [pl], [ʃn].

Щодо частотності певних типів складів, то в англійській мові найпоширеніші тип CVC (80%) і тип CV; в українській мові — тип CCVC (*стіл, грязь, став, злив, злив, смак*), CVC (*сад, дім, риб, дат, ряд*) і CVCC (*міст, серп, жарт, варт*). Отже, англійська мова характеризується великим скупченням приголосних після складотворчого, а українська — перед складотворчим.

Особливістю деяких мов щодо структури складу є так звана «складова рівновага». Так, у шведській і норвезькій мовах наголошений склад повинен мати або довгий голосний і короткий приголосний (CV:), або довгий приголосний і короткий голосний (CVC:).

Різною в мовах є частотність односкладових, дво-складових, трискладових і т. д. слів. Так, у французькій мові односкладові слова становлять 10%, а слова з трьох складів — 37%. Найчастотнішими у французькій мові є трискладові та двоскладові слова, а в спорідненій італійській мові — три- і чотирискладові слова.

Суперсегментні засоби

До суперсегментних (лат. *super* — над і *segmentum* — відрізок) засобів належать просодичні засоби, тобто наголос та інтонація.

Наголос. Це виділення в мовленні певного складу в послідовності інших складів за допомогою фонетичних засобів. У зіставному мовознавстві для виявлення своєрідності наголосу порівнюваних мов використовують чотири критерії: природа наголосу, місце наголосу в слові, якість наголосу і функція наголосу. Ці критерії дають достатньо об'єктивні дані для досягнення зазначеної мети.

За своєю природою наголос може бути *силовим*, або *динамічним*, *еспіраторним* (визначається силою видиху струменя повітря); *музикальним*, або *мелодійним*, *тонічним* (пов'язаним із висотою

тону); кількісним, або довготним, квантитативним (визначається тривалістю звучання). За цією ознакою наголосу виділяють *акцентні* й *тональні* мови. В акцентних мовах як просодичний засіб використовується динамічний або квантитативний наголос. Сюди належить більшість індоєвропейських мов. У тональних мовах просодичним засобом виступає тон. Музикальний (тонічний) наголос властивий норвезькій, шведській, литовській, латиській, словенській, сербській, хорватській, японській, давньогрецькій, санскритській мовам. Деякі мовознавці відносять до мов з музикальним наголосом китайську, дунганську, в'єтнамську, тайську, бірманську мови, що не коректно, оскільки в цих мовах, які є переважно складовими, тон є невід'ємною якісною характеристикою слова, а не засобом виділення складу, бо кожен склад має свій тон. Тон у них не є наголосом.

Звичайно в мовах поєднуються ознаки всіх перелічених типів наголосу, але значення їх буває різним. Експериментально доведено, що, наприклад, носії російської та англійської мов, які вважаються мовами з динамічним наголосом, сприймають довгі голосні або голосні з підвищенням тону як наголошені, тобто динамічність для них — не єдина ознака наголосу. Встановлено, зокрема, що для російського наголосу довгота (тривалість) — важливий компонент, тому росіяни схильні сприймати чеські слова з довгим другим складом типу *to-tyl* «метелик» як слово, що має наголос на другому складі, хоча насправді наголос у чеській мові завжди на першому складі. Російський наголос є динамічним і квантитативним. Український наголос також характеризується як динамічний у своїй основі, але з додаванням часокількісного та тонічного компонентів. Хоча, наприклад, Н. І. Тоцька навіть вважає, що визначальною характеристикою українського наголосу є саме квантитативність. Що стосується німецької й англійської мов, то в них немає взаємно-однозначної відповідності довготи і сили, бо в наголошеному складі трапляються довгі й короткі голосні.

У шведській і норвезькій мовах поряд з динамічним наявний і музикальний наголос, при цьому існує два різновиди тонічного наголосу: 1) простий, або акутовий (´), за якого рух тону в межах складу чи слова низхідний (у норвезькій мові висхідний), якщо слово знаходиться в середині речення, а також у питальному реченні; 2) складний, або графічний (∨), за якого тон на складі, що несе на собі основний наголос, дещо знижу-

ється, а на наступному складі підвищується приблизно на одну терцію. Тонічний наголос виконує смислорозрізнявальну функцію: швед. *axel* [ˈak:səl] «плече» — [ˌak:səl] «вісь»; норв. *bønder* [ˈbøn:ər] «селяни» — [ˌbøn:ər] «боби».

Датській мові властивий динамічний наголос. Однак деякі слова мають своєрідний наголос *stød* (поштовх) — залишок колишнього музикального наголосу. Він виявляється в раптовому ослабленні, а відтак посиленні повітряного струменя під час вимови звука. Голосові зв'язки напружуються і зближуються. Повітряний струмінь, наптовхуючись на перепону, збільшує тиск на зв'язки, і як тільки напруження слабшає, струмінь повітря поштовхом виривається назовні, утворюючи звук. «Поштовх» надає особливого забарвлення датському мовленню і виконує смислорозрізнявальну функцію: *guld* [gul] «золото» — *gul* [gu'l] «жовтий», *fuld* [ful] «повний» — *fugl* [fu'l] «птах».

Існують також мови, які не мають ні тону, ні наголосу. Їх називають *анакцентними*. До них належать передусім палеоазійські сингармонічні мови — монгольські й тюркські (можливо, не всі). Ці мови не мають наголосу, тому що сингармонізм забезпечує фонологічну ціліність слова, його виокремлення в мовленнєвому потоці, тобто виконує ті самі функції, що й словесний наголос.

До анакцентних мов Л. В. Щерба відносив і французьку мову. На його думку, у французькій мові наголос оформляє не слово, а ритмічну групу. Положення Щерби спростовує В. Б. Касевич, який вважає, що відмінність між російською і французькою мовами полягає лише в обсязі й характері фонетичного слова: в російському мовленні наголос також оформляє не слово, а фонетичне слово, але ці дві категорії різняться тільки наявністю/відсутністю службових слів-клітик, тоді як фонетичне слово (ритмічна група) французької (як і японської) мови може містити декілька самостійних слів із різним граматичним статусом (значна частина слів у фразі деакцентується, втрачає свій наголос, входячи до складу ритмічних груп) [Касевич 1988: 22].

За місцем у слові наголос буває *фіксованим* (зв'язаним), тобто закріпленим за певним складом у слові, і *нефіксованим* (вільним), коли він може падати на будь-який склад. Фіксований наголос характерний для польської, чеської, французької, естонської та багатьох інших мов. Так, наголос на першому складі

притаманний чеській, словацькій, латиській, шведській, угорській, естонській, фінській, чеченській, монгольській, дравідським мовам; на другому — лезгинській; на передостанньому — польській, гірській марійській, більшості індонезійських мов; на останньому — французькій, вірменській, удмуртській, нанайській, тюркським мовам. Можна з деяким застереженням уважати фіксованим наголос у німецькій та англійській мовах, де наголошеним переважно є перший склад (винятки рідкісні, через що вони не можуть бути типологічною ознакою), іспанській та італійській мовах, у яких наголошеним, як правило, є передостанній склад.

Нефіксований (вільний) наголос характерний для української, російської, білоруської, сербської, хорватської, литовської, мордовської, абхазької та інших мов.

У мовах із фіксованим і нефіксованим наголосом наголос може бути *нерухомим*, *постійним* (коли у всіх формах слова він падає на один і той самий склад) і *рухомим* (коли в межах морфологічної парадигми, тобто в межах форм одного й того самого слова, він може бути то на основі, то на закінченні або на різних складах основи). Так, в англійській мові наголос нерухомий, в українській — рухомий (*учитель* — *учителі*, *стіл* — *столá*, *менé* — *до мене*, *рукá* — *ру́ки*). Це саме стосується польської мови, хоч вона належить до мов із фіксованим наголосом (*towárzysz* «товариш» — *towarżysza* «товариша», *podręcznik* «підручник» — *podręcznika* «підручника», *młodość* «молодість» — *młodości* «молодості»).

Фіксований наголос деякі вчені розглядають як нефонологічний. У такому разі всі мови з фіксованим наголосом (у світі їх більшість) слід кваліфікувати як атакцентні. Такий погляд на фіксований наголос заперечує В. Б. Касевич, акцентуючи на тому, що *дистинктивна* (смыслоразпознавальна) *функція* для будь-якого наголосу має суто периферійний характер, а до числа важливих належить *делімітативна* (розмежувальна), яка використовується найефективніше саме фіксованим наголосом.

Вільний динамічний наголос виконує *сигніфікативну функцію*: розрізняє граматичні форми лексеми і значення слів (*ві́кна* — *вікна́*, *му́ка* — *мука́*, *вихо́дити* — *виходити́*). Навіть у мовах із майже фіксованим наголосом у тих випадках, де наголос є вільним, використовується сигніфікативна функція: нім. *übersetzen* «перекладати» — *übersetzen* «переправляти, пере-

возити, пересаджувати», *Aktiv* «дійсний стан» — *Aktiv* «актив (господарський, партійний тощо)», «колектив», *August* «власне ім'я Август» (*der dumme August* «дурень»); *den dummen August spielen* «розігрувати з себе блазня, прикидатися дурником» — *August* «серпень»; англ. *object* «об'єкт» — *object* «заперечувати», *desert* «пустеля» — *desert* «покинути, дезертирувати»; італ. *cante* «я співав би» — *canté* «я співав», *cortes* «двори» — *cortés* «ввічливий»; ісп. *cántara* «міра рідини, кантара» — *cantará* «будеш співати», *llamo* «зву» — *llamó* «(він) звав», *ira* «гнів» — *irá* «(він) прийде», *hablo* «говорю» — *habló* «(він) говорив».

Крім головного (основного, сильного) існує побічний (слабкий, другорядний) наголос. Побічний наголос у більшості мов мають складні слова: укр. *п'ямòповерхóвий*, рос. *пéрвопрохóдец*, англ. *nevermore* [nevə'mɔ:] «ніколи», *pre-war* [pri:'wɔ:] «передвоєнний», нім. *wiedererzählen* «переказувати, переповідати», *Sonderabdruck* «окремий відбиток», ісп. *lentamente* «повільно», *vièjesito* «старушок», *marinero* «моряк». Яскраво виражений побічний наголос в англійській мові, причому він властивий не тільки складним словам, а й усім словам, які мають більше чотирьох складів і в яких головний наголос падає на другий або третій склад від кінця: *celebration* [selib'reiʃ(ə)n] «святкування», *operation* [ɔpə'reiʃ(ə)n] «дія, операція», *possibility* [pɒsə'biliti] «можливість», *satisfaction* [sætis'fækʃ(ə)n] «задоволення». В українській, російській, англійській та іспанській мовах побічний наголос є першим, а основний другим; в німецькій мові — навпаки: основний наголос перший, а побічний другий (*Hálstuch* «краватка», *Verschíedenhèit* «відмінність, різниця»).

У деяких мовах за якісною ознакою розрізняють не два ступені сили (основний і побічний наголоси), а більше. Зокрема, у шведській мові є чотири різновиди наголосу: основний, побічний, слабкий і нульовий.

Спільною для всіх типів і видів наголосу є *кульмінативна функція* (забезпечення цільно-оформленості слова шляхом виділення просодичного його центра). Нефіксований і рухомий наголоси виконують сигніфікативну функцію — словорозрізнювальну (*за́мок* — *замо́к*, *му́ка* — *мука́*) і форморозрізнювальну (*ру́ки* — *руки́*, *ві́кна* — *вікна́*). Зв'язаний, фіксований наголос виконує делімітативну (розмежувальну) функцію (вказує на межі слів). Усі типи наголосу можуть виконувати *експресивну* функцію.

Якщо зіставити за переліченими вище параметрами наголос в українській та англійській мовах, то з'ясується, що за своєю природою наголос у цих мовах подібний, тому що є силовим (динамічним). Відмінність лише в тому, що в англійській мові він набуває висотного компонента, а в українській — квантитативного (в англійській мові голосний не стає довшим, як в українській мові). За місцем наголосу в слові англійська й українська мова різняться між собою. Англійський наголос є зв'язаним (фіксованим, постійним) і нерухомим, оскільки переважна більшість дво- і трискладових слів мають наголос на першому складі і наголос, як правило, не переміщується при приєднанні до кореня чи основи слотовірної морфеми: *power* [ˈpaʊə] «сила» — *powerful* [ˈpaʊəfʊl] «сильний», *free* [fri:] «вільний, незалежний» — *freedom* [ˈfriːdəm] «свобода, незалежність». Український наголос є вільним і рухомим: *мати*, *учитель*, *барабан*; *учитель* — *учителі*, *помітити* — *помічати*, *книжка* — *книжки*. В англійській мові також можна відшукати випадки зміни наголосу в похідних словах: *industry* [ˈɪndʌstri] «індустрія» — *industrial* [ˈɪndʌstriəl] «індустріальний», *economy* [iːˈkɒnəmi] «економія» — *economical* [iːˈkɒnəmɪkəl] «економічний», *real* [riəl] «дійсний» — *reality* [riælɪti] «дійсність». Таких випадків небагато, тому вони не є типологічними показниками. Відмінність цих мов і в тому, що в англійській існує якраз виражений побічний наголос у словах, які мають більше чотирьох складів і в яких наголос падає на другий або третій склад від кінця (приклади наведені вище). Другий наголос буває переважно на другому, рідше — третьому складі перед складом з голошленими і ненаголошеними ритмічне чергування наголошених і ненаголошених складів), чого немає в українській мові. В українській мові побічний наголос слабший від англійського і трапляється тільки в складних словах: *сталебар*, *сортвипробування*, *соціал-демократія*, *сорокан'ятирічний*. Функції наголосу в обох мовах також різні: в українській мові наголос служить для розрізнення омографів (*замок* — *замок*, *паша* — *паша*) і різних грамагічних форм слова (*вікна* — *вікна*, *озера* — *озера*), а в англійській мові — для розрізнення двоскладових слів, які належать до різних частин мови (*import* [ɪmˈpɔːt] «імпорт» — *import* [ɪmˈpɔːt] «імпортувати», *imprint* [ɪmˈprɪnt] «відбиток» — *imprint* [ɪmˈprɪnt] «штемпелювати, залишати слід, закарбовувати в пам'яті»). Ця іса характерна для незначної кількості слів, через що її не вважають типологічною. Отже, ан-

лійський наголос є силовим з висотним компонентом, переважно фіксованим, нерухомим із незначною словорозрізнявальною функцією і сильніше вираженим побічним наголосом, тоді як український наголос є також силовим, але з квантитативним компонентом, нефіксованим, рухомим зі слабо вираженим побічним і виконує формо- і словорозрізнявальну функції.

Інтонація. Вона складається з мелодики, інтенсивності, тривалості, темпу мовлення і тембру вимови, корелює з синтаксисом. У висловленні виконує такі функції: розрізняє комунікативні типи висловлення (запитання, спонування, розповідь, оклик тощо), розрізняє частини висловлення відповідно до їх смислової важливості, оформлює висловлення в єдине ціле, одночасно розчленовуючи його на синтагми, виражає конкретні емоції, розкриває підтекст висловлення, характеризує мовця і ситуацію спілкування. У зіставному плані інтонація вивчена недостатньо, навіть не з'ясовано, які критерії можна взяти за основу зіставлення. Як правило, інтонація різних мов зіставляється за двома критеріями: характеристика руху тону і характер завершення синтагми. Розрізняють висхідний, низхідний і рівний рухи тону і низхідне та висхідне завершення синтагми. Вони служать для розрізнення смислу. Пор.: *Прийшов.* — *Прийшов?* ↗

Якщо порівняти інтонацію української та англійської мов, то можна виявити, що в обох цих мовах є синтагми з понижуючою шкалою з низхідним завершенням (розповідні, спонукальні, окличні, а також питальні речення, які починаються з питальних слів (*Настала довгождана весна. I'm going to the cinema. What do you do?*), з висхідним завершенням (перша частина складнопідрядних речень, загальні питання, які починаються з допоміжних дієслів: *Він сказав, що скоро повернеться; I hope you will be careful; Did you have a good time?*) і з рівним завершенням (слова автора після прямої мови: *«Будь обережний», — просила мати; «You're quite right», said the teacher*). Тільки в українській мові є синтагми з підвищуючою шкалою з висхідним завершенням (більшість типів питальних речень: *Поїзд із Києва прибув? Хіба ти цього не знаєш? А ви?*) і з низхідним завершенням (речення з альтернативним сполучником *чи* і з переліченням: *Ви залишаєтесь чи йдете додому? Подивіться, скільки літаків: один, два, три, чотири, п'ять.*)

Специфіка інтонації окремих мов пов'язана передусім із типом словесного наголосу, залежно від якого відбувається перерозподіл функціонального навантаження компонентів інтонації. Так, у тональних мовах типу китайської мелодика не є найважливішим компонентом фразової інтонації. Тут провідну роль відіграють динамічні й часові параметри.

На сучасному етапі добре досліджено інтонацію слов'янських мов, а також зроблено спробу зіставити інтонаційні структури російської та французької мов.

Література

Korunets I. V. Contrastive Typology of the English and Ukrainian Languages. — Вінниця, 2003. — С. 62—111.

Швачко К. К. и др. Введение в сравнительную типологию английского, русского и украинского языков. — К., 1977. — С. 12—21.

Аракин В. Д. Сравнительная типология английского и русского языков. — Л., 1979. — С. 83—98.

Гак В. Г. Сопоставительная типология французского и русского языков. — М., 1989. — С. 60—63, 65—69.

Кузнецов П. С. К вопросу об ударении и тоне в фонологическом и фонетическом отношении // Теоретические проблемы прикладной лингвистики. — М., 1985.

Лекомцева М. И. Типология структур слога в славянских языках. — М., 1968.

Торсуева И. Г. Сопоставление мелодических структур русского и французского языков // Русский язык за рубежом. — 1974. — № 1. — С. 63—67.

Запитання. Завдання

1. За якими ознаками характеризуються склади в мовах світу?
2. У чому суть силабеми? Яким мовам вона притаманна?
3. Які типи складів існують у мовах?
4. За якими критеріями можна характеризувати структуру складів у різних мовах? Зіставте за цими критеріями структуру складу української мови та іноземної мови, яку ви вивчаєте.
5. За якими критеріями визначають своєрідність наголосу в зіставлених мовах?
6. Охарактеризуйте наголос за місцем у слові в різних мовах.
7. Яку функцію виконують різні типи і види наголосу в мовах?
8. Зіставте наголос української мови та іноземної мови, яку ви вивчаєте.
9. За якими критеріями зіставляють інтонацію різних мов? У чому полягає специфіка інтонації окремих мов?

3.

Зіставна дериватологія і граматики

3.1. Словотвір у зіставному аспекті

Семантичний принцип зіставного дослідження словотвору

У зіставному дослідженні словотвірного проміжного рівня, як і в зіставному вивченні всіх рівнів мови, застосовують семантичний принцип (підхід від значення до форми). Форма вираження (ідентичні афікси) може бути основою для зіставлення лише близькоспоріднених мов, у яких формальні засоби словотворення є подібними. Щодо неспоріднених і віддалено споріднених мов його застосування неможливе (матеріальна ідентичність афіксів тут є винятком). Підхід від семантики до форми дає змогу виявити спільні закономірності і тенденції, а також відмінності, зумовлені національними особливостями кожної мови. Зокрема семантичний підхід уможливорює визначення тих семантичних зон, у межах яких діє словотвірний механізм у досліджуваних мовах. Але він має недоліки, на які вказує І. Г. Милославський. Наприклад, за основу зіставлення взято